

doi: 10.15407/dse2016.02.143

УДК 364.45 (477)

JEL Classification: I38

О.О. ДАВИДЮК

канд. соціол. наук, старш. наук. співроб.

Зав. від. з проблем соціальних послуг

Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення

Міністерства соціальної політики України та

Національної академії наук України

01030, України, Київ-32, вул. Івана Франка, 15-б

E-mail: olena.davydyuk@gmail.com

ДЕІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Розглянуто проблему пошуку ефективних форм соціального обслуговування осіб похилого віку в контексті тенденції збільшення тривалості життя і зростання чисельності людей похилого віку. Поряд із завданням оптимізації витрат на догляд за особами похилого віку на порядок денний поставлено завдання забезпечення гуманістичного ставлення до осіб, які потребують довготривалого догляду. Зокрема, мова йде про скорочення стаціонарного догляду в структурі соціального обслуговування осіб похилого віку – деінституціалізацію. Висвітлено чинники переходу від стаціонарного догляду для осіб похилого віку до організації догляду за місцем проживання, на рівні громади. Описано деінституціоналізацію соціального обслуговування як перспективний напрям реформування, проаналізовано зарубіжні тенденції, підходи, досвід. Розглянуто аргументи щодо переходу від інституційної системи догляду до системи послуг на рівні громади, сімейного типу. Виділено основні сімейні форми влаштування для осіб похилого віку як альтернативу стаціонарному догляду. На основі здійсненого аналізу запропоновано алгоритм деінституціоналізації соціального обслуговування осіб похилого віку в Україні. Виділено підготовчий етап та етап впровадження. Перший складається з таких кроків, як оцінка системи та ресурсів; розробка нормативних документів; організація пілотних опитувань. Другий – створення єдиної електронної бази даних суб'єктів; підготовка спеціалістів, підтримка надавачів послуг сімейного типу та клієнтів; організація контролю та моніторингу забезпечення потреб осіб похилого віку. Надано рекомендації щодо впровадження альтернативних форм догляду в сучасних українських реаліях.

Ключові слова: особи похилого віку, деінституціоналізація, стаціонарні заклади, соціальне обслуговування, соціальні послуги, сімейні форми влаштування.

Е.А. Давидюк

канд. социол. наук., старш. науч. сотруд.

Зав. отд. по проблемам социальных услуг

Научно-исследовательский институт

труда и занятости населения

Министерства социальной политики Украины и

Национальной академии наук Украины

01030, Украина, Киев-32, ул. Ивана Франка, 15-б

E-mail: olena.davydyuk@gmail.com

© ДАВИДЮК О.О., 2016

ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ В УКРАИНЕ

Рассмотрена проблема поиска эффективных форм социального обслуживания пожилых людей в контексте тенденции увеличения продолжительности жизни и роста численности пожилых людей. Наряду с задачей оптимизации затрат на уход за лицами преклонного возраста на повестку дня поставлена задача обеспечения гуманистического отношения к лицам, которые нуждаются в длительном уходе. В частности, речь идет о сокращении стационарного ухода в структуре социального обслуживания пожилых людей — деинституциализации. Выделены факторы перехода от стационарного ухода для пожилых людей к организации ухода по месту жительства, на уровне общины. Описана деинституционализация социального обслуживания как перспективное направление реформирования, проанализированы зарубежные тенденции, подходы, опыт. Рассмотрены аргументы относительно перехода от институциональной системы ухода к системе услуг на уровне общины, семейного типа. Выделены основные семейные формы устройства для пожилых людей как альтернатива стационарному уходу. На основе проведенного анализа предложен алгоритм деинституционализации социального обслуживания пожилых людей в Украине. Выделены подготовительный этап и этап внедрения. Первый состоит из таких шагов, как: оценка системы и ресурсов; разработка нормативных документов; организация пилотных опросов. Второй — создание единой электронной базы данных субъектов; подготовка специалистов, поддержка поставщиков услуг семейного типа и клиентов; организация контроля и мониторинга обеспечения потребностей пожилых людей. Даны рекомендации по внедрению альтернативных форм ухода в современных украинских реалиях.

Ключевые слова: пожилые люди, деинституционализация, стационарные учреждения, социальное обслуживание, социальные услуги, семейные формы устройства.

O.O. Davydyuk
PhD (Sociology), senior researcher
Head of Department of Social Services
Institute of Labor and Employment Ministry of Social
Policy and National Academy of Sciences of Ukraine
01030, Ukraine, Kiev-32, Ivan Franko St., 15-b
E-mail: olena.davydyuk@gmail.com

DEINSTITUTIONALIZATION OF SOCIAL SERVICE FOR ELDERLY IN UKRAINE

This article is about problem of finding effective forms of social services for the elderly in the context of increasing trends that life expectancy and the growth of the elderly. With the task of optimizing spending on care for the elderly we have the task of ensuring the humane treatment of persons which need long term care. Its mean the reduction in residential care in the structure of social care of the elderly — deinstitutionalisation. This article analyzes factors of transition from institutional care for the elderly to the care at the community level. Described deinstitutionalisation of social services as a perspective area of reform, analyzes the foreign trends, approaches and experiences. Provided arguments about transition from institutional care system to system services at the community level, family type. Distinguished the main forms of family-based care for the elderly as an alternative to institutional care. The analysis allowed to develop the algorithm of deinstitutionalisation of social service for elderly in Ukraine. It includes the preparatory phase and the implementation phase. The first phase consists — assessment of systems and resources; development of regulatory documents; organization of pilot surveys. The second — creating an electronic database of subjects; training of specialists, support providers and customers; control and monitor the needs of the elderly. Recommended alternative forms of care in the current Ukrainian realities.

Key words: elderly, deinstitutionalization, stationary institutions, social services, family-based care.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть людство зіткнулося з тенденцією значного збільшення тривалості життя і постійним зростанням чисельності людей похилого віку. Демографічна ситуація в Україні аналогічна світовим тенденціям і

характеризується стійким процесом старіння населення. З урахуванням поточних демографічних процесів і прогнозів їх розвитку підвищується роль і змінюється статус літніх людей у державі і суспільстві, що вимагає створення умов для підвищення рівня життя осіб старшого віку, посилення соціальної підтримки, забезпечення доступності та підвищення якості соціальних послуг. Літніх людей фахівці відносять до найбільш вразливих верств населення, по-перше, через соціально-економічні чинники, по-друге, через специфічний фізичний стан, оскільки потреба в постійному догляді для більшості осіб похилого віку – довготривалий, а не тимчасовий чи перехідний стан.

Актуальність дослідження. Надзвичайно важкий етап, який наразі проходить українське суспільство, погіршує і без того скрутне становище осіб похилого віку. Пошук шляхів оптимізації підтримки зазначеної категорії населення поставив одним із завдань реформи системи соціальних послуг деінституціоналізацію¹ процесу надання соціальних послуг та наближення можливості отримувати соціальні послуги до місця проживання отримувача, отже, виникає необхідність розробки та застосування альтернативних форм і методів соціального обслуговування осіб похилого віку [1]. Також у контексті євроінтеграційного вектора розвитку України актуалізується опрацювання та впровадження європейських стандартів, способів організації, принципів, форм надання, механізмів управління в сфері соціального обслуговування населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам старіння українського суспільства та відповідним викликам, що постають перед системою соціального захисту, присвячені роботи Е.М. Лібанової (E.M. Libanova) та І.О. Курило (I.A. Kurylo) [2], необхідно також відзначити наукові напрацювання О.М. Палій (O.M. Paliy), В.А. Скуратівського (V.A. Skurativskiy), О.П. Крентовської (O.P. Krentovska). Різні аспекти організації соціального обслуговування осіб похилого віку, інноваційні форми та методи досліджено у роботах Н.В. Кабаченко (N.V. Kabachenko) [3].

Питання функціонування закладів соціального обслуговування, зокрема, для осіб похилого віку, ґрунтовно проаналізовано в роботах Л.О. Нікілевої (L.O. Nikileva) [4]. Особливу увагу доцільно звернути на монографію Л.О. Нікілевої та О.В. Березіна (O.V. Berezin) «Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування», в якій здійснено всебічний аналіз механізмів формування та методології розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування населення, розглянуто сучасні підходи до організації соціального забезпечення та захисту населення, узагальнено світовий досвід організації соціального забезпечення та функціонування закладів і підприємств соціального обслуговування [5].

Деякі питання організації соціального обслуговування на рівні громади розглянуто в роботах О.В. Безпалько (O.V. Bezpalko) [6] та Т.В. Семигіної (T.V. Semyhina) [7].

Наразі в практиці державного регулювання соціального обслуговування фактично не досліджено питання деінституціоналізації, тому, в контексті перспективи деінституціоналізації соціального обслуговування в Україні, є гостра необхідність у всебічному теоретико-методологічному аналізі соціальних, економічних, правових аспектів даного процесу для опрацювання альтернативних та адекватних форм соціального обслуговування осіб похилого віку.

¹ Деінституціоналізація – тенденція до скорочення стаціонарного догляду в інтернатних установах за рахунок подальшого розвитку альтернативних форм надання соціальних послуг підопічним за місцем проживання, на рівні місцевих громад.

Мета статті – визначити сутність деінституціоналізації соціального обслуговування осіб похилого віку для розробки алгоритму її реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Лібералізація концепції соціальної політики в останні десятиліття веде до поступового відходу від багатьох звичних для населення сфер соціальної діяльності і перегляду більшості традиційних соціальних зобов'язань практично в усіх розвинених державах. Основною причиною змін є старіння населення, але думки про необхідні зміни соціальної політики розходяться. Західні дослідники стверджують, що необхідно модифікувати низку інститутів, щоб задовольнити потреби зміненої вікової структури суспільства: підвищити податки на працюючих, щоб зберегти досягнутий рівень життя літніх осіб, або підняти вік виходу на пенсію до 67, а в перспективі – до 69 років (у більшості розвинених країн світу вік виходу на пенсію – 65 років).

Світові економічні кризи призвели до значного зниження витрат на соціальні потреби і поставили на порядок денний три питання:

- оптимізація використання ресурсів, виробництво більшої кількості послуг на одиницю витрат;
- використання ресурсів тільки для забезпечення життєво необхідних потреб людей похилого віку;
- перерозподіл ресурсів між групами населення та різними напрямками соціальної політики.

Актуалізується серйозна дискусія про те, як зробити соціальне обслуговування літніх осіб ефективним, оскільки критерії ефективності в багатьох випадках дійсно складні. Наприклад, поступове зниження здатності до самообслуговування, що є фактично неминучим. Або при хронічних хворобах, коли є лікування, але немає вилікування, а лише підвищення життєвого комфорту за рахунок можливості жити вдома, а не в стаціонарному закладі. Також стоять питання: про ступінь відповідальності фахівців / соціальних працівників за використані суспільні ресурси в подібних випадках; у яких випадках професійні ресурси можуть бути замінені ресурсами громад або волонтерів, як організувати їх взаємодію; як підтримати розвиток сімейного чи сусідського догляду, допомогти родичам літніх людей, які його забезпечують тощо.

Нові підходи до ефективності, пов'язані з якісним менеджментом і контролем за виробництвом соціальних послуг, розвивалися для інших цілей, ніж обслуговування літніх людей, і наразі повинні бути адаптовані до специфіки соціальної роботи. Якщо критерії будуть визначатися тільки економічною раціональністю, гуманні вимоги до професійних стандартів діяльності будуть поховані під пресом фінансових розрахунків. Менеджмент ресурсів і результатів може бути цілком раціональним і добре організованим, але як до нього додати інтереси людини? Таких питань, нових як для світової, так і для вітчизняної соціальної політики, багато.

На даному етапі сучасна світова практика в галузі соціального обслуговування осіб похилого віку характеризується впровадженням активних стратегій домашнього догляду, сучасних реабілітаційних методів та форм, спрямованих на максимально можливе перебування особи в звичному соціальному середовищі. У зв'язку з цим відмічається інтенсивний розвиток нестационарних технологій, які є серйозною альтернативою стаціонарному інтернатному обслуговуванню. Серед альтернативних форм роботи відзначаються – прийомна сім'я для осіб похилого віку, догляд на дому, будинки сімейного типу тощо. Ідея використання таких форм роботи виникла в результаті пошуку шляхів зниження черги в будинки-інтернати для осіб похилого віку.

За даними Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН), частка людей старше 65 років, які отримують послуги догляду в стаціонарних установах в Європейському Союзі, становить 3,3 % [8]. За цим показником лідирує Ісландія з найбільшим співвідношенням 9,3 % людей старше 65 років, які отримують догляд в інтернатних установах. Північноєвропейські країни надають допомогу максимально більшій частці «слабких літніх людей» на основі державних послуг з догляду на дому. У Норвегії, Фінляндії, Швеції та Швейцарії кількість громадян, які отримують послуги догляду в стаціонарних установах, коливається між 5 і 7 відсотками. В усіх країнах, щодо яких у ЄЕК ООН є дані, частка тих, хто отримує послуги догляду в інтернатних установах на довгострокових умовах, значно нижче частки тих, хто отримує догляд на дому.

Виходячи з того, що в програмних документах європейських країн, якими визначений вектор розвитку соціальної політики, догляд на дому, послуги сімейного типу є пріоритетнішими за інституційний догляд, актуалізуються ініціативи щодо необхідного збільшення державних витрат на інтегрований догляд на рівні громади, на підвищення координації між медичними та соціальними послугами і на подальше скорочення стаціонарного догляду за літніми людьми [9].

Найпоказовішим прикладом вважається досвід Данії, де будівництво будинків-інтернатів було заборонено законом ще наприкінці 1980-х років. Однак і досі всі країни-члени ЄС, окрім Данії, витрачають основну частину своїх бюджетів довгострокового догляду на догляд в установах інтернатного типу. Хоча багато вже зроблено, щоб заклади інтернатного типу стали більш орієнтованими на користувача, шляхом адаптації догляду і підтримки конкретного клієнта, врахування його індивідуальних потреб, але деякі країни все ще будують великі установи на більш ніж 250 мешканців. Перетворення структури забезпечення послуг догляду може зайняти кілька десятиліть.

Аргументи за перехід від інституційної системи догляду до системи послуг на рівні громади, сімейного типу охоплюють права людини, цінності, політичні зобов'язання, наукові та економічні дані. Деінституціоналізація є перспективним вектором соціальної політики, дотримання якого може забезпечити якісно нові позитивні результати як для зацікавлених осіб, так і для суспільства в цілому. Люди в стаціонарних установах більш вразливі до фізичного, психологічного та інших форм насильства, яке може викликати довготривалі наслідки. Інституційне середовище само по собі призводить до додаткових порушень, які можуть супроводжувати клієнта до кінця життя. Обмеженість особистого життя, брак самостійності і відсутність поваги до недоторканності особи можуть негативно вплинути на емоційне та фізичне самопочуття. Інституціоналізація може призвести до виникнення ряду порушень психічного здоров'я, в тому числі агресивності та депресії. З іншого боку, проживання в сім'ї, в соціумі може призвести до підвищення рівня самостійності та особистісного благополуччя. У ряді досліджень процесу деінституціоналізації оцінювалися зміни в адаптивній поведінці, пов'язані з переходом від стаціонарного догляду до системи послуг сімейного типу, догляду в громаді. Результати показали, що адаптивна поведінка практично завжди поліпшувалася, а рівень агресії, невдоволення знижувався. З переходом до системи послуг сімейного типу значно поліпшувалися навички догляду за собою, в меншій мірі, але також поліпшувалися навички спілкування, соціальні навички, самопочуття [10].

У західних країнах альтернативні форми догляду вже зарекомендували себе з позитивного боку – сімейні форми влаштування дозволяють підвищити якість та

рівень життя осіб похилого віку. Для України впровадження даного виду соціального обслуговування є також економічно доцільним – адже, з одного боку, відбувається зростання чисельності категорій населення, що потребують від держави соціальної підтримки, а з іншого – «заморожується» або знижується фінансування системи стаціонарних інтернатних закладів, спричинене важкими соціально-економічними умовами. За останніми даними Державної служби статистики України, кількість будинків-інтернатів для дорослих в Україні становить 241, у них на кінець 2014 року обслуговувались 41 269 осіб [11, С. 88–89].

Огляд змін в управлінні соціальним обслуговуванням у західних країнах показує, що перехід від універсальної системи надання соціальних послуг державою до селективної, адресної системи, заснованої на різних формах взаємодопомоги та обслуговування на місцевому рівні, вельми складний. Він вимагає опори на загальнозначущі цінності, а уявлення про них поки що дуже різне в Україні і на Заході.

З формально-правової точки зору вітчизняні закони не поступаються аналогічним західним законам. У них підкреслюється необхідність забезпечення рівних можливостей в отриманні соціальних послуг для літніх людей, орієнтація обслуговування на індивідуальні потреби і пріоритет заходів щодо соціальної адаптації зазначеної категорії населення. Але на практиці фактично не втілюється принцип безбар'єрного середовища, рівень матеріального забезпечення переважної більшості осіб, які досягли пенсійного віку, не забезпечує навіть фізіологічного виживання.

Питання переходу від надання послуг стаціонарного догляду до сімейних форм влаштування може вирішуватися тільки в рамках законодавства України. При цьому необхідно правовими методами забезпечити створення і застосування загальноукраїнських стандартів якості життя літніх людей у професійних (прийомних) сім'ях, будинках сімейного типу по всій території країни, а також єдиного механізму контролю прав і законних інтересів громадян, які проживатимуть у сім'ях, виходячи з принципу рівності прав громадян, незалежно від території перебування.

До речі, стосовно розвитку догляду у формі опіки зазначимо, що предметом договору довічного утримання є майно (нерухоме та рухоме), яке переходить у власність набувача, проте розпоряджатися таким майном набувач за життя відчужувача не зможе. По-перше, ця форма створює певну загрозу життю клієнта. По-друге, в структурі цільових категорій громадян лише незначний відсоток клієнтів володіють одноособовим правом власності на майно, і, відповідно, можуть розраховувати на таку форму влаштування. По-третє, дана форма суттєво ускладнює можливості в разі потреби змінити надавача послуг догляду.

У реалізації реформ ключова роль належить кадровому забезпеченню. Для підвищення професійних знань і навичок персоналу, для забезпечення їх належної підтримки, основними заходами є підготовка і контроль. Однак найбільш важким випробуванням є зміна культури системи, необхідна для трансформації усталеного сприйняття отримувачів послуг. Треба зазначити, що велика кількість персоналу отримує низьку оплату і не має підготовки. Надання послуг у закладах, де співвідношення персоналу і отримувачів є недостатнім, часто призводить до того, що персонал виконує тільки мінімальні обов'язки з фізичного догляду за клієнтами.

Впровадження реформи має супроводжуватися діяльністю з підвищення поінформованості. Часто негативне ставлення та стереотипи щодо певних соціальних груп можуть перешкоджати розвитку системи соціальних послуг сімейного типу, тому своєчасно потрібно вжити підготовчих заходів. Разом з цим, дуже важливо планувати

діяльність із підвищення обізнаності про підтримку, що доступна в суспільстві для людей, які є отримувачами (або потенційними отримувачами) послуг.

Необхідно створити єдиний інформаційний простір, адже реалізація принципу доступності послуг сімейного типу неможлива без інформаційного забезпечення. Інформування населення про нову форму роботи дозволить по-перше, виявити охочих взяти в сім'ю літню людину, по-друге, потенційних клієнтів – і вже на основі одержаних даних необхідно сформувати єдину електронну базу потенційних надавачів послуг сімейного типу та отримувачів. Вважається, що літні люди насилу сприймають соціальні та культурні зміни і опиняються в числі вразливих груп населення. У багатьох випадках літні люди навіть не знають, куди звертатися з приводу своїх проблем, що говорить не стільки про їхні ретроградні установки, скільки про погану роботу соціальних служб з інформування населення про можливості обслуговування.

Отже, основні ризики, що виникають у процесі деінституціоналізації, умовно можна поділити на дві групи:

- перша група – системні: правова недосконалість, недостатнє фінансування, рівень підготовки кадрів, їх кваліфікація, матеріальна база для будинків сімейного типу тощо;
- друга група – особистісні: бажання / небажання осіб похилого віку долучитись до процесу, безпека життя клієнтів (наприклад, якщо вони передають майно прийомній сім'ї), рівень мотивації серед населення долучитись до процесу тощо.

На основі здійсненого аналізу запропоновано алгоритм деінституціоналізації соціального обслуговування осіб похилого віку, який наведено на рис. 1. Алгоритм складається з двох етапів – підготовчого та впровадження.

• *I етап – підготовчий*, передбачає такі кроки:

- 1 – оцінка системи та ресурсів;
- 2 – розробка нормативних документів щодо деінституціоналізації;
- 3 – організація пілотних опитувань.

• *II етап – впровадження*, включає наступні кроки:

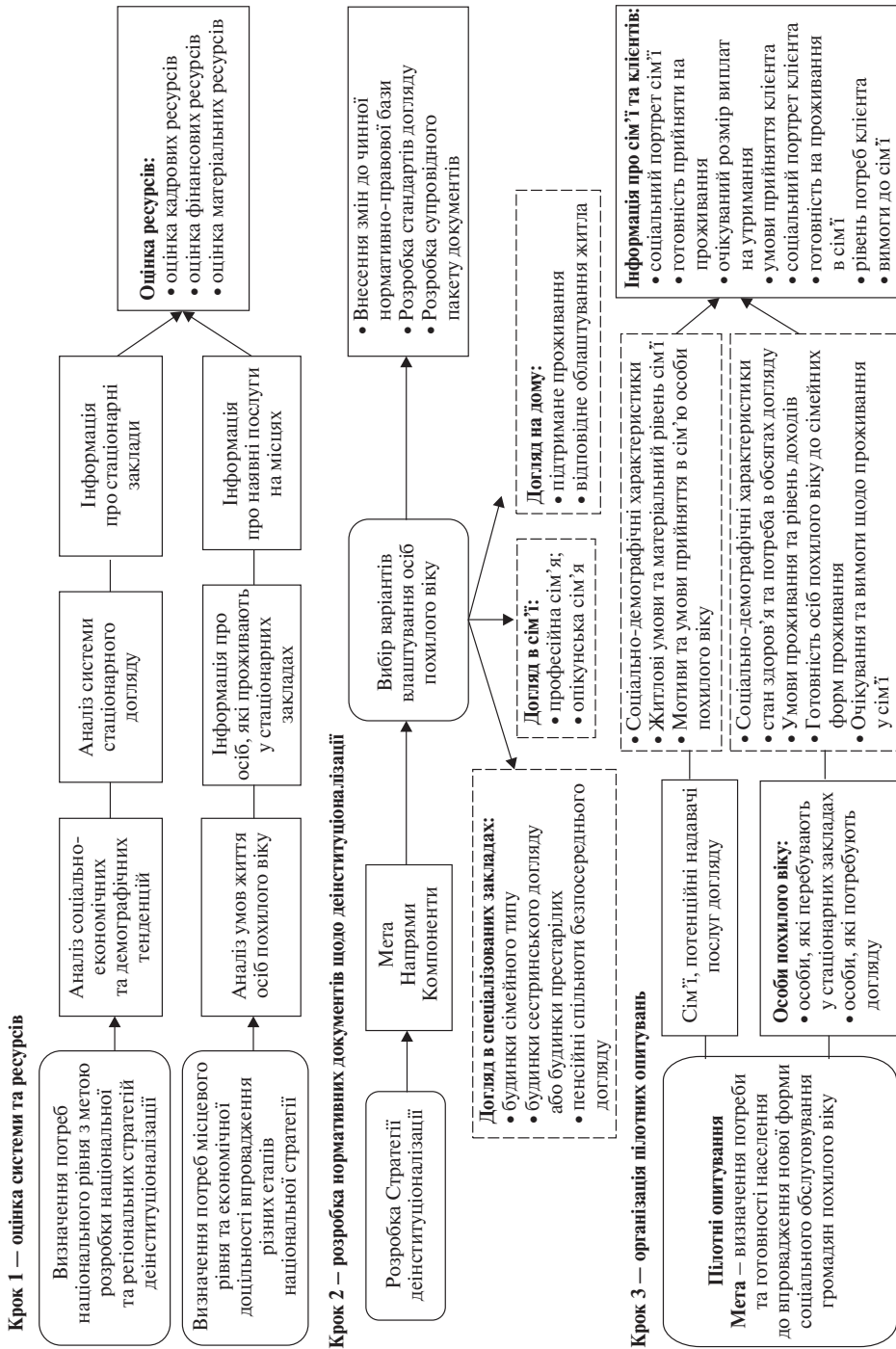
- 4 – створення єдиної електронної бази даних суб'єктів;
- 5 – підготовка спеціалістів, підтримка надавачів послуг сімейного типу та клієнтів;
- 6 – організація контролю та моніторингу забезпечення потреб осіб похилого віку.

Важливим завданням є проведення фінансових розрахунків, необхідних для реалізації стратегії: які кошти вже доступні, які стануть доступні після закриття установ, які додаткові кошти будуть надані і якими є їхні джерела. Ключовим фактором успіху реформи є гарантія того, що кошти, спрямовані на даний момент для підтримки стаціонарних закладів, будуть захищені та переведені на розвиток нової системи послуг на рівні місцевої громади. Вкрай необхідно також забезпечити стале фінансування після реалізації реформи. Для багатьох європейських країн вагомим джерелом фінансування в процесі деінституціоналізації стали Структурні фонди ЄС [12].

Упровадження реформи потребує низки пілотних проектів. Такі проекти потрібні, щоб показати, як працює новий підхід на практиці; вони є центрами навчання. В контексті деінституціоналізації центри навчання можуть бути використані для набуття досвіду з розвитку та впровадження інноваційних послуг, для оптимізації управління широкомасштабними програмами реформ.

Алгоритм деінституціоналізації соціального обслуговування осіб похилого віку (схема)

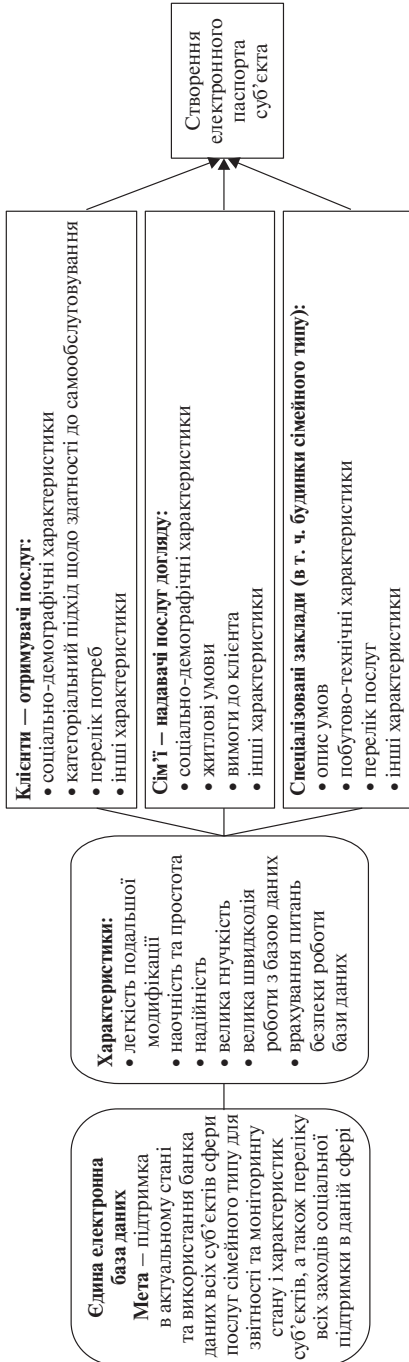
ЕТАП I — ПІДГОТОВЧИЙ

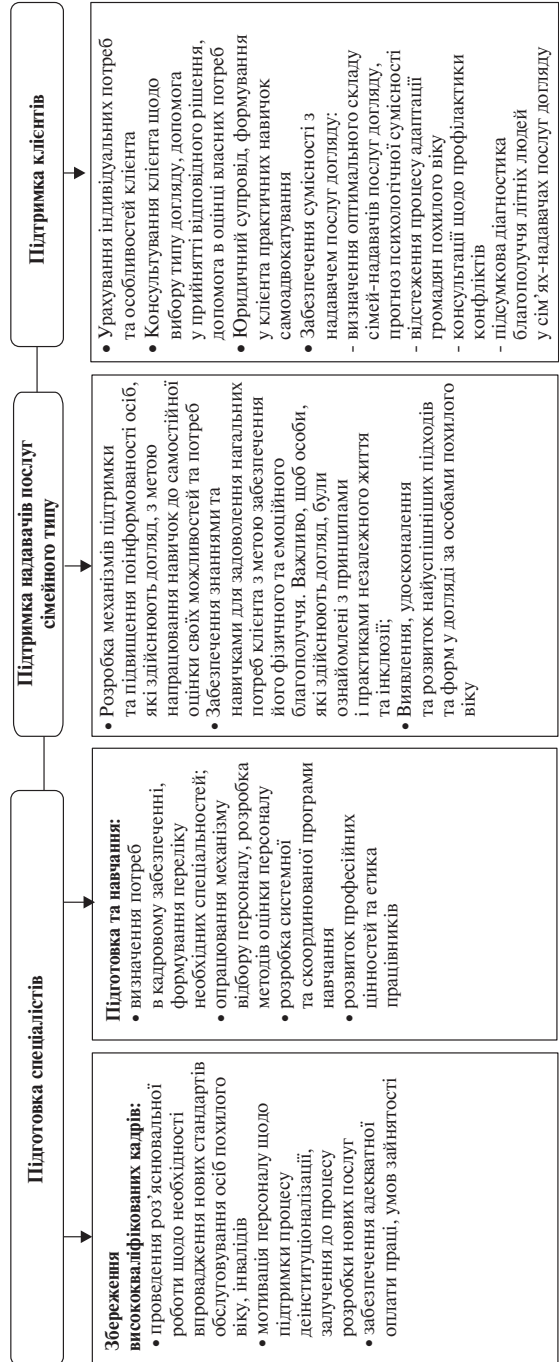
Джерело: розроблено автором.

ЕТАП II — ВПРОВАДЖЕННЯ

Крок 4 — створення єдиної електронної бази даних суб'єктів

Крок 5 — підготовка спеціалістів, підтримка надавачів послуг сімейного типу та клієнтів

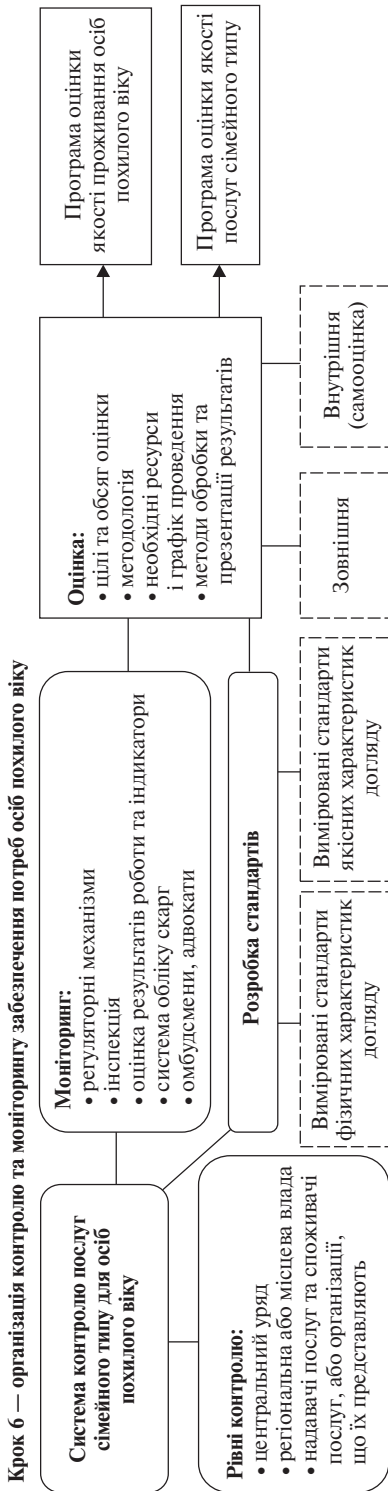

Рис. 1. Алгоритм деінституціоналізації соціального обслуговування осіб похилого віку в Україні

Джерело: побудовано автором.

Висновки. Одним із першочергових завдань, що стоїть перед системою соціального обслуговування осіб похилого віку, є пошук новітніх технологій та форм соціального обслуговування, механізмів їх впровадження, для того, щоб адекватно реагувати на сучасні соціально-економічні виклики та оперативно забезпечувати необхідною соціальною підтримкою усе більшу кількість осіб похилого віку.

Узагальнюючи досвід розвинених країн щодо деінституціоналізації догляду, можна визначити три основні компоненти цього процесу:

- по-перше, в розвинених країнах є чітка орієнтація на превентивні заходи, тобто необхідно зробити все можливе на рівні громади, щоб не допустити потрапляння клієнта в стаціонарний заклад. Отже, максимально розширюється перелік послуг сімейного типу, по догляду на дому;
- по-друге, інтенсивно розвиваються мережі будинків сімейного типу, розбудова яких базується на спеціально розроблених проектах, які враховують фізичні особливості клієнтів і, відповідно, є максимально пристосованими для комфортного проживання та сприяють підтриманню навичок самообслуговування;
- по-третє, впроваджується соціальна технологія професійної (приймальної) сім'ї для осіб похилого віку – практика влаштування літніх людей у сім'ї з умовою оплати державою послуг, що надаються.

Доцільно зауважити, що в розвинених країнах найбільш затребуваною формою влаштування є спеціалізовані поселення і будинки – ця форма потребує значних фінансових ресурсів, але рівень доходів, заощаджень, соціального страхування клієнтів цілком дозволяє їм і формувати попит, і оплачувати широкий спектр послуг. Клієнт є активним учасником ринку соціальних послуг. Крім того, у фінансуванні такої форми догляду значна частка належить приватному капіталу. Можна сказати, що влаштування клієнтів до професійних сімей – це для бідних, тих, хто не в змозі оплатити проживання в спеціалізованих будинках.

Тому для України, на сучасному етапі, розвиток такої форми догляду (спеціалізовані поселення і будинки) вбачається ускладненим через фінансову компоненту. Поки що є сенс зосередитись на покращенні умов проживання в тих стаціонарних закладах, що функціонують, на приведенні їх у відповідність до вимог підвищеної комфортності, а також пропонуємо приділити особливу увагу такій формі, як професійна сім'я. Для заохочення надання послуг за цією формою необхідно визначити розмір виплати надавачу догляду, доцільно також запровадити врахування періоду догляду за клієнтом у трудовий стаж надавача. Виплати по догляду за клієнтом можливо здійснювати на основі диференційованого підходу в залежності від стану здоров'я клієнта. Така форма дозволяє змінити надавача послуг догляду за бажанням клієнта.

Треба враховувати, що цільовою групою є особи, які зберегли хоча б мінімальну здатність до самообслуговування і контролю над власною життєвою ситуацією.

В умовах економічної кризи в Україні та стрімкого зниження рівня доходів населення, впровадження професійної сім'ї для осіб похилого віку та інвалідів матиме подвійний ефект: по-перше, це підвищить якість життя клієнтів, а по-друге, виплати надавачам послуг сприятимуть частковому поліпшенню їх матеріального стану.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі передбачають теоретичні та практичні напрацювання для кожного етапу запропонованого алгоритму, його потрібно «наповнити» процедурами, заходами, методами відповідно до визначених завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія реформування системи надання соціальних послуг : [Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. №556-р] – [Електронний ресурс] / Верховна Рада України (офіц. веб-сайт). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80>
2. Населення України : Імперативи демографічного старіння / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К. : АДЕФ-Україна, 2014. – 288 с.
3. Інноваційні моделі соціальних послуг. Проекти Українського фонду соціальних інвестицій. Том 3 [Авт. кол.: Бондарчук Л.В., Дума Л.П., Кабаченко Н.В. та ін.; За ред. Шкуратової Н.М.] – К. : ЛДЛ, – 2007. – 320 с.
4. Нікілева Л.О. Особливості функціонування територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян як елементу інфраструктури ринку соціальних послуг / Л.О. Нікілева // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2010. – № 63. – С. 85–90.
5. Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування / О.В. Березін, М.Г. Безпарточний, Л.О. Нікілева. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2013. – 210 с.
6. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді / О. В. Безпалько. – К. : Навчальна книга, 2005. – 176 с.
7. Семигіна Т.В. Організація надання соціальних послуг на рівні громади як загальна тенденція розвитку соціальної роботи / Т.В. Семигіна // Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг? : Зб. тез конференції. – К. : Сфера, 2007. – С. 35–38.
8. ICPD Beyond 2014: The UNECE Region's Perspective / UNECE Regional Report. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unecce.org/fileadmin/DAM/pau/icpd/Conference/Other_documents/Report_ICPD_beyond_2014.pdf
9. European Charter of the Rights and Responsibilities of Older People in Need of Long-term Care and Assistance. Accompanying guide [Європейська хартія про права та обов'язки літніх людей, які потребують довгострокового догляду і допомоги]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.age-platform.eu/en/age-policy-work/quality-care-standards-and-elder-abuse/1007-good-practices>
10. Общеввропейское руководство по переходу от институциональной системы ухода к системе ухода на уровне громады [Европейская экспертная группа по переходу от институциональной системы ухода к системе ухода на уровне громады, 2012]. – Донецк : Финфорт Принт, 2013. – 191 с.
11. Соціальний захист населення України: стат. збірник / Державна служба статистики України, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzhahist_u.htm
12. Пособие по использованию Европейских Фондов для перехода от системы институционального ухода к системе ухода на уровне громады [Европейская экспертная группа по переходу от институциональной системы ухода к системе ухода на уровне громады, 2012]. – Донецк : Финфорт Принт, 2013. – 61 с.

REFERENCES

1. *Stratehiya reformuvannya systemy nadannya sotsial'nykh posluh [The strategy of reforming the system of social services: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine №556-p].* (2012). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80> [in Ukrainian].
2. *Naselennya Ukrayiny: Imperatyvy demohrafichnoho starinnya. (2014). [The population of Ukraine: the imperatives of demographic aging].* Kyiv: Ptukha Institute for Demography and Social Studies [in Ukrainian].
3. Bondarchuk, L.V., Duma, L.P. & Kabachenko, N.V. (2007). *Innovatsiyni modeli sotsial'nykh posluh. Proekty Ukrayinskoho fondu sotsial'nykh investytsiy [Innovative models of social services. Projects Ukrainian Social Investment Fund].* N.M. Shkuratova (Ed.). (Vol.3). Kyiv: LDL Studies [in Ukrainian].

4. Nikileva, L.O. (2010). Osoblyvosti funktsionuvannya terytorialnykh tsentriv sotsial'noho obsluhovuvannya pensioneriv ta odynokyykh nepratsezdatnykh hromadyan yak elementu infrastruktury rynku sotsial'nykh posluh [Features of functioning of territorial centers of social service pensioners and lonely disabled people as part of infrastructure of social services]. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskyy politekhnichnyy instytut»*. - *Bulletin of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»*, 63, 85-90 [in Ukrainian].
5. Berezin, O.V., Bezpartochniy, M.G. & Nikileva, L.O. (2013). *Mekhanizmy formuvannya ta metodolohiya rozvytku zakladiv i pidpryemstv sotsial'noho obsluhovuvannya* [The mechanisms of formation and methodology development institutions and enterprises of social services]. Poltava: InterGrafic [in Ukrainian].
6. Bezpal'ko, O.V. (2005). *Sotsial'na robota v hromadi* [Social work in the community]. Kyiv: Navchalna Kniga [in Ukrainian].
7. Semyhina, T.V. (2007). Orhanizatsiya nadannya sotsial'nykh posluh na rivni hromady yak zahal'na tendentsiya rozvytku sotsial'noyi roboty [The organization of social services at the community level as a general trend of social work]. *Sotsial'na polityka, sotsial'na robota y okhorona zdorov'ya: yak Ukrayini dosyahty yevropeys'koho rivnya yakosti posluh? - Social policy, social work and health, as Ukraine reach the European level of service quality?*, 35-38. Kyiv : Sphera [in Ukrainian].
8. ICPD Beyond 2014 : The UNECE Region's Perspective. (2014). UNECE Regional Report. Retrieved from: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/icpd/Conference/Other_documents/Report_ICPD_beyond_2014.pdf [in English].
9. Yevropeiska khartiia pro prava ta obov'iazky litnikh liudei, yaki potrebuut dovhostrokovoho dohliadu i dopomohy [European Charter of the Rights and Responsibilities of Older People in Need of Long-term Care and Assistance. Accompanying guide]. (n.d.). *age-platform.eu*. Retrieved from: <http://www.age-platform.eu/en/age-policy-work/quality-care-standards-and-elder-abuse/1007-good-practices> [in English].
10. *Obshcheyevropeyskoye rukovodstvo po perekhodu ot institutsional'noy sistemy ukhoda k sisteme ukhoda na urovne gromady* [Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care]. (2013). Donetsk: FinfortPrint [in Russian].
11. *Sotsial'nyy zakhyst naseleennyi Ukrayiny* [Social protection in Ukraine, stat. digest]. (2015). State Statistics Office of Ukraine. ukrstat.org. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzhah-ist_u.htm [in Ukrainian].
12. *Posobiye po ispol'zovaniyu Yevropeyskikh Fondov dlya perekhoda ot sistemy institutsional'nogo ukhoda k sisteme ukhoda na urovne gromady* [Toolkit on the Use of European Union Funds for the Transition from Institutional to Community-based Care]. (2013). Donetsk: FinfortPrint [in Russian].

Стаття надійшла до редакції журналу 19.04.2016